

Предраг М. Видановић*, Историјски архив Пирот
Predrag M. Vidanović, Pirot Historical Archive

Први процеси Софијског војног теренског суда у граду Пироту са смртним пресудама

The first trials of Sofia Military Field Court in the city of Pirot with death sentences

***Сажетак:** У години када обележавамо осамдесет и једну годину од почетка Другој светској рати, овим радом покушаћемо да приближимо читаоцима један семенити период, а који се односи на прве наоружане групе италијанске сивановништва, које су ушле у оружани сукоб са бугарским окупаторима. Рад је писан на основу архивске грађе која се налази у Централном државном архиву у Софији. Реч је о конкретним судским предметима на основу којих се може сагледати целокупно деловање ових група, њихово хапшење, али и ток самог судског процеса, за који мора да се каже да је имао све правне субјекте. Прва група, која је обрађена у овом раду добила је у каснијој локалној историографији назив Височка италијанска чета, али је у народу познатија као Цацина група. О овим италијанским родољубима писано је у локалној историографији и то углавном на основу преписа оригиналне описнице као и на основу казивања и сећања појединих личности. Новина у овом раду јесте само процесуирање описаних који су осуђени на смрт, стрељањем. О другој италијанској групи која се помиње у овом раду не постоје подаци у локалној историографији. Није утврђена повезаност између ових група, иако су деловале у истом временском периоду на различитим локалитетима италијанског краја. На крају рада приказан је извештај регионалног начелника полиције који нам доноси виђење бугарских власти како су они разумели појаву наоружаних група.*

* prmvidanovic@gmail.com

Кључне речи: Друџи свейски рајџ, Височка партизанска чета, Цаџина ируџа, Војни суд у Софији, ипиротски крај, Сврљишки одред

Abstract: *In the year when we mark the eighty years since the beginning of the Second World War, this study will endeavour to bring one segment of that period closer to the readers referring to the first armed groups of Pirot population which had armed conflict with the Bulgarian occupiers. The paper was written on the basis of the archived material and kept in the Central State Archives in Sofia. These are complete court cases based on which the entire activity of these groups can be seen such as their arrest and the court process itself which had all the legal characteristics. The first group which is dealt with in this paper, was later named in the local historiography as Partisan Group from Visok but was known amongst people as Džadza's group. These Pirot patriots were written about in local historiography mainly on the basis of the transcripts of the original indictment, as well as on the basis of the narrations and memories of certain people. The novelty in this paper is only the prosecution of the accused who were sentenced to death by shooting. There is no information in the local historiography about the other partisan group mentioned in this paper. No connection was established between these groups although they were active in the same period and operated in different areas of Pirot region. The end of the paper gives the report of the regional police chief, which presents the view of the armed groups as seen by the Bulgarian authorities.*

Keywords: *The Second World War, partisan group from Visok, Džadza's group, Military Court in Sofia, Pirot aread, Svrlijig squad*

У зору, у пет часова 5. марта 1942. године, од стране полицијског вода пиротске среске Полицијске управе, а по наређењу г. тужиоца Софијског војног суда, седам заробљених партизана стрељани су на Тијабарском гробљу. Осуђена лица су: Ђорђе Манчић – Гоља, 31 година из села Дојкинци, командант чете, Анђелко Панић – Голуб, 25 година из села Јеловица, политички комесар, Марко Величковић, 25 година из села Рудиње, припадник чете, Коста Јосифовић, 25 година из села Завој, припадник чете, Србислав Гошић, 25 година из села Завој, припадник чете, Светозар Сотировић из села Завој, припадник чете и Владимир Голубовић, 21 година из села Завој, припадник чете (Централен државен архив у Софији – ЦДА, ф. 2123К, Полицејски архив – общи дела, оп. 1, а.е. 10548, Софийско Областно полиц. управление до господина директора на полицајтам къмь бр. 1549 от 25. 2. 1942.) и три партизанска сарадника (Мирчетић и Костић, 1979, стр. 129), чија имена нису позната.

Прва седморица стрељаних су припадници Височке партизанске групе или такозване Џацине групе¹, која је прва оружана група на територији пиротског краја која је ушла у директни сукоб са Бугарима.

Ова група настала је на тај начин што су 8. новембра 1941. године из села Дојкинци, кренули Ђорђе Манчић звани Гоља и Василије Петровић према делу окупираном од Немаца у намери да се придруже четницима Косте Пећанца. У нишком селу Студена јављају се извесном војводи Николићу, који их уписује у свој одред. Након два-три дана прелазе у Ниш у штаб чете. Ту су примили Василија за четника, а Ђорђа као старијег нису, већ су га упутили у жандармеријски одред. Незадовољан одвајањем, Ђорђе наговара Василија да побегну из Ниша и пронађу везу са „шумским комитама“ (комунистима), који се боре за слободу Србије, док су чете Косте Пећанца биле немачко оружје. Напустили су Ниш и отишли у село Грамаду, срез Сврљишки, јавили се Васи званом Албанац, који их је примио заједно са још 30-40 других добровољаца и одвео у штаб који се налазио на Зеленом врху. У Сврљишком партизанском одреду су прихваћени и тамо проналазе своје познанике и земљаке из пиротског краја, њих још тројицу: Анђелка Панића, Добросава Костића Џацу и Добросава Јовановића. Поред тога што су земљаци, спајала их је и иста помисао, да борбу против окупатора треба водити у свом крају, а не на неком удаљеном месту. Вођени овом идејом, група истомишљеника одваја се од Одред и ноћу између 10. и 11. јануара 1942. године прелази границу на територију пиротског среза, са пуном ратном опремом. Пре преласка границе Ђорђе Манчић избран је за команданта чете, Анђелко за политичког комесара, а Добросав Џаца за комесара снабдевања. Група је одмах кренула на терен Средњег Висока са циљем да по узору на партизанске

¹ О овој групи у локалној историографији писано је на основу преписа оптужнице, као и појединих казивања, али се свакако разликују виђења ове групе кроз време. Назив *Височка њартизанска чета* ова група добија тек шездесетих година двадесетог века, када њено постојање и почиње да се својата у такозваној партизанској историографији. У неким радовима наћи ће се и име *Височки њартизански одред* што она суштински никада није била (Манчић, 1974, стр. 57-64; Мирчећић и Костић, 1979, стр. 124-129; Николић, 2017, стр. 163; Петровић, 1985, стр. 82-90; Пирот: 1944 – 1954, 1954; Видановић, 2018, стр. 240-241).

чете, организује покрет који ће се оружјем и силом противити бугарској власти. Спољни изглед њихове идеологије огледао се у томе што су носили на капама значку – црвену петокраку звезду са српом и чекићем. У селима су прихваћени од појединих мештана и рођака, који су их снабдевали намирницама и обезбеђивали им преноћиште, али помагали и у наговарању становништва да приступе чети.

Држали су зборове говорећи мештанима да је време да се подигне устанак у том крају, да су они партизани и да им се треба прикључити. То је вероватно било и први пут да у овом делу пиротског краја становништво види уживо партизане, за које је већ чуло. Из тих разлога говорници су морали да објашњавају да они нису комите већ партизани, с обзиром на то да је за њих тај израз био непознат. После ових зборова група се попуњавала новим борцима, скоро из сваког села, тако да је израсла на три десетине. У селима су спаљивали општинске архиве, јурили бугарске полицајце и шумаре, у селу Велика Лукања протерали су бугарског кмета и поставили мештанина за председника општине. Затим су убили једног седамдесетогодишњег попа за кога се сумњало да је сарадник окупатора, иначе је био руски избеглица. Након десетак дана, 21. јануара сусрећу бугарску војску и ступају у борбу са њима. Ово је, у ствари, и први оружани сукоб са бугарском војском на територији пиротског краја. Међутим, група није била добро организована и без подршке других група, није могла дуго да опстане. После борбе која је трајала четрдесетак минута, чета се повлачи и доноси се одлука да се растури ради појединачног спасавања испред организоване потере Бугара (Историјски архив у Пироту – ИАПи, Збирка Пирот и околина у НОБ, к. 9, Белешке учесника Народноослободилачког покрета пиротског и димитровградског краја од 9. и 10. јуна 1960, стр. 16-20). Бугари су разбили ову групу и појединачно их похватили, док су седморица успели да умакну и до суђења нису били ухваћени. Против ове групе подигнута је оптужница у Софији и то је прва антифашистичка група у пиротском крају којој је пресуђено за оружани сукоб против бугарске власти (ИАПи, Збирка Пирот и околина у НОБ, к. 1, фасцикла 4, препис Оптужнице по судском предмету бр. 979/1942. године и пријави бр. 147/1942. год). Оп-

тужницом су као вође чете означени Ђорђе Манчић звани Гоља из села Дојкинци, стар 31 годину, православне вере, писмен, нежењен, по занимању земљорадник; Анђелко Костић звани Голуб, из села Јеловица, православне вере, удовац, писмен, неосуђиван, по занимању земљорадник; Василије Петровић, стар 20 година из села Дојкинци, православне вере, нежењен, писмен, по занимању земљорадник и Добросав Костић звани Џаца, 34 године, из села Ћуштица, православне вере, нежењен, писмен, по занимању земљорадник. Оптужени су да су 10. јануара 1942. године, пошто су пришли „шумским комитама“ партизанима у Србији, нелегално прешли границу, ушли у Бугарску као оружана чета, са циљем да створе метеж, подигну устанак, организују терористичке акције и убиства. Имали су за циљ да на силу промене државно и политичко уређење, које је прокламовано уставом. Да би постигли тај циљ они обилазе села Ћуштицу, Засковци, Топли До, Рагодеш, Рудиње, Завој, Гостушу и Белу, где су организовали зборове, говорили о својим циљевима, организовали и позивали становнике у борбу. Палили су општинске архиве, претили смрћу кметовима и другим представницима бугарске власти, пљачкали општинску имовину, отимали имовину од приватних лица, убили свештеника у селу Гостуша и улазили у борбу са бугарском војском и полицијским снагама. Оптужено је 26 лица да су јануара 1942. године напустили своја села и пришли као чланови организованој и наоружаној чети прве четворице окривљених, са циљем да насилним путем промене уставом утврђени државни и друштвени систем. У том циљу су отпочели оружане акције, чинили разбојништва, палили, убијали приватна и службена лица и учествовали у оружаном борби против органа власти, односно војске и полиције, која је била послата да их ухвати. Јеленко Алексић из села Велика Лукања, стар 43 године, православне вероисповести, ожењен, писмен, неосуђиван, по занимању кројач, оптужен је зато што је 16. јануара 1942. године одвео Ђорђа и Анђелка, вође чете, у сеоску општину. Тамо их је наговорио да смене сеоског кмета. Сутрадан су њега поставили за сеоског кмета „нове власти“, која је успостављена од стране ове чете како би им био на услузи и помагао да се измени уставно уређење и државни и друштвени систем. Влајко Тошић из села Завој, 42 године, православне вере,

ожењен, писмен, неосуђиван, по занимању кафеџија, оптужен је што је дана 16. јануара 1942. године примио у своју кафану чету Ђорђа и Голуба и поред тога што је знао да је то организована и наоружана група која има за циљ да насилно промени државно и друштвено уређење. У својој кафани он је њих нахранио, дао им потребне податке о положају војних и цивилних органа бугарске власти у околним селима и наговорио их да запале општинску архиву, што је чета и урадила. Оптужени Милан Ђирић, стар 68 година из села Гостуше, православне вероисповести, неписмен, ожењен, неосуђиван, терети се да је 18. јануара 1942. године, пошто је сазнао да је у село дошла наоружана чета, наговарао вође и чланове ове чете да убију сеоског свештеника и они су то учинили. Наредна седам лица у оптужници терете се да су ову наоружану чету примили у својим домовима, помагали их, хранили, водили од села до села, показивали им станове појединих лица и да за то нису обавестили бугарску власт. Последњих шест лица оптужено је да су овој чети предали своје пушке, које су имали и на тај начин помогли њиховом наоружању. Из ових наведених разлога предани су софијском Војном суду (ЦДА, ф.2123К, оп. 1, а.е. 104835-I, Обвинителен акт бр. 147/1942. 12. 2. 1942. г. ст. Софија).

Софијски војни суд позвао је 33 сведока, а оптуженима су додељени адвокати из Пирота. Након саслушања оптужених и њихових сведока, 4. марта 1942. године Софијски теренски војни суд у граду Пироту у саставу: председник суда пуковник Инг. Младенов и чланови суда капетан Хр. Иванов, капетан Вор. Старирадев и војни тужилац капетан Т. Пашмаков, донео је пресуду (ЦДА, ф. 2124К, Полицейски архив-лични и сџдебни дела, оп. 1, а.е. 104835-II). Пресудом су оптужени Ђорђе Манчић – Гоља, Анђел Костић – Голуб, одсутни Добросав Митровић – Џаца који је у бекству, Мирко Величковић, Коста Јосифовић, Србислав Гошић, Светозар Сотировић и Владимир Голубовић осуђени на смрт стрељањем. Још тринаест лица су осуђена на смрт стрељањем, али због малолетности, казна им је преиначена на 15 година строгог затвора и да плате државној каси по 350.000 лева. Четири лица је осуђено на годину и по дана затвора и да плате државној каси по 8.526 лева, а 14 лица је ослобођено оптужбе због недостатка доказа.

Седморица од ухапшених је стрељано на пиротском Тијабарсом гробљу², а Добросав Костић - Џаца, по коме је ова група у народу и добила име, успео је да избегне потери и врати се у Сврљишки одред, али је тамо после месец дана по одлуци руководства одреда стрељан. Одред није хтео да прихвати ову групу као своју и дистанцирао се од ње (ИАПи, Збирка Пирот и околина у НОБ, к. 7, Стенографске белешке, стр. 15). Међутим, после рата када је почела да се пише историографија партизанског покрета и када се схватило да је то и једини оружани сукоб са окупатором у том периоду, група је почела да се својата.

У исто време, 19. фебруара 1942. године подигнута је још једна оптужница. На почетку ове друге оптужнице наведене су околности случаја, које су довеле до овог процеса. Између осталог се наводи да су се после пораза српске војске на територији Србије, формирали одреди, под називом „шумске комите“, у којима су радили чланови и присталице Комунистичке партије, са очигледним циљем да се успостављени државни систем промени терористичким и насилним акцијама и замени се совјетским. По налогу из самог седишта ових „шумских комита“, њихова активност требало је да се прошири унутар граница бугарске државе. У том циљу, од стране појединих чланова „шумских комита“ предузете су акције појединачног или групног илегалног преласка бугарске границе и уласка у пиротски регион ради организовања и подизања становништва за масовну оружану акцију против „уставом успостављеног друштвеног и државног система и његову замену совјетским системом“ (ЦДА, ф 2123К, оп. 1, а.е. 106198, Обвинителен акт бр. 1105/1942. од 19. 2. 1942. г. ст. Софија). У наставку је наведено да је таква једна група од пет комита под вођством Ђорђа Манчића и Анђела званог Голуб прешла границу код села Понор и да су обилазили села Ћуштицу, Завој, Велику Лукању и да је против њих већ подигнута оптужница. Друга пак група, под вођством извесног Воје, коме се не помиње презиме, из села Вртовци, састојала се од четири члана, извесни Витомир, коме се такође не помиње пре-

² На месту стрељања ове групе данас постоји спомен обележје на коме пише да су на том месту 5. марта 1942. године стрељана десет борца Народноослободилачког покрета. На спомен-плочи наведена су имена седморице и три непозната борца.

зиме, трећи члан није ни уписан, а четврти је Никола Живић. Они су прешли границу код села Пајеж, наоружани пушкама, бомбама и пиштољима. Чета предвођена Војом је 14. јануара 1942. године у 4-5 часова ујутру ушла на територију Пиротског округа и обишли су села Рагодеш, Базовик и Стањинац, у којима су били организовани састанци на којима је вођа чете Воја подстицао становништво да уђе у редове „шумских комита“, да се не покорава властима, да не плаћа порез и реквизицију. Након ових састанака чета је бројала 15 чланова. У селу Базовик ухапсили су кмета села, отели општинске паре, узели једну војну пушку са муницијом и уништили општинску архиву. Исто су урадили и у селу Стањинац, где су одузели лични новац заменику кмета, такође је уништена општинска архива, а у суседном селу отели су новац Михајлу Поповићу, кога су пре тога мучили и малтретирали. Приликом одласка у Калну, кметски заменик Сретен Милановић пратио је ову групу. Сазнао је да су се зауставили у кући Боривоја Нешића и о томе известио бугарску полицију. Бугарска окупациона власт послала је одред војника и полиције за њихово хватање. Група „шумских комита“ ушла је у оружани сукоб са овим бугарским одредом, која се завршила рањавањем и хапшењем четника³ Тодора Станковића и хапшењем друге двојице осумњичених, Николе Живића и Живојина Николића. Остали су успели да побегну, а међу њима, вероватно и вођа ове групе, Воја.

Овом оптужницом обухваћено је осморо лица и то:

1. Никола Живић, 35 година из села Мирановац, округа Беле Паланке, православне вере, ожењен, неписмен и неосуђиван.
2. Живојин Николић, 34 године из села Базовик, округа Пиротског, православне вере, ожењен, писмен и неосуђиван.
3. Тодор Станковић, 44 године из села Стањинац, округа Пиротског, православне вере, ожењен, неписмен и неосуђиван.
4. Владимир Петровић, 35 година из села Рагодеш, округа Пиротског, православне вере, ожењен, писмен и неосуђиван.
5. Рајко Драгутиновић, 32 године из села Рагодеш, округа Пиротског, по занимању ковач, ожењен, писмен и неосуђиван.

³ И у једној и у другој оптужници, појединци из ових група називани су „четницима“. То је, вероватно, термин који се користио за свако цивилно наоружано лице, чији је синоним био и „шумски комита“, јер се термин „партизан“ у том периоду није још успоставио.

6. Гавра Петковић, 55 година из села Базовик, округа Пиротског, ожењен, неписмен и неосуђиван, по занимању земљорадник.

7. Александар Ђорђевић, 52 године из села Стаћинац, округа Пиротског, православне вере, ожењен, писмен и неосуђиван.

8. Живојин Ћирић, 35 година из села Стаћинац, округа Пиротског, православне вере, ожењен, писмен и неосуђиван.

Као и претходној, и овој групи додељени су адвокати као и четрнаест сведока оптужених. Процес је трајао до шестог марта 1942. године када је Софијски теренски војни суд у граду Пироту у истом саставу: председник суда пуковник Инг. Младенов и чланови суда капетан Хр. Иванов и капетан Вор. Старирадев и војни тужилац капетан Т. Пашмаков, донео пресуду (ЦДА, ф. 2124К, оп. 1, а.е. 106198, Пресуда бр. 167, 6.3.1942). Никола Живић, Живојин Николић и Тодор Станковић осуђени су на смрт стрељањем и да плате државној каси сваки по 350.000 лева, одузета су им сва права и да плате по 1.500 лева судских трошкова. Остала петорица оптужених ослобођени су кривичне одговорности због недостатка доказа.

Податке о самом чину стрељања ових оптужених немамо. На крају ове анализе остају неке недоречености. О овој другој групи немамо никаквих записа у пиротској историографији да бисмо могли да правимо упоредну анализу. Поставља се дилема да ли су, можда, то она тројица стрељаних на Тијабарском гробљу заједно са првом групом. Према пресуди која је изречена 6. марта, а стрељање прве групе је извршено 5. марта 1942. године, то, дакле, није могуће. Свакако да може да се узме у обзир и могућност да је било стрељања у два различита дана, а да је на споменику код Тијабарског гробља уписан само датум првог стрељања, 5. март 1942. године. Надамо се да ће будућа истраживања отклонити ову дилему.

Регионални полицијски начелник С. Шишков упутио је директору полиције извештај након хапшења ових група (ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е.10548, Директору полиције од Софијске обласне полицијске управе, бр. 537а од 26. јануара 1942. и дел. бр. 1549 од 25. фебруара 1942. године). На самом почетку овог извештаја начелник се обраћа директору полиције и хвали се како је резултат борбе против недавних пљачкашких банди у селима Пиротског

округа изузетно повољан. У наставку извештаја наводи појаве, састав и активности ових група како би могле да се разумеју.

Сматрамо да је добро да на крају овог рада прикажемо виђење бугарских власти, тј. како су они разумели појаву наоружаних група.

Сматрали су да су се након разбијања, капитулације и окупације Србије од стране немачке војне власти, у земљи формирале чете од стране левичарских елемената, од младежи која није служила војску, али са преступничким склоностима, а чија је девиза ослобађање Србије од немачког јарма и увођење комунистичког система, као и образовање „Балканске федерације“. Четници који себе називају „шумским комитама“ у прво време били су раздељени на четири одреда по именима: Сврљишки, са седиштем на Сврљишкој планини, Јастребачки, са седиштем на Јастребачкој планини и Лесковски и Кондрунски⁴ у Херцеговини. Сви одреди су били раздељени на десетине, а сваки од њих је имао командира и политичког делегата – комесара.

Задатак командира је био да предводи одред, да поставља страже где је то требало и да се стара о борбеној обуци војника, који се у извештају називају четницима. Задатак политичких комесара је био да одржава састанке по селима, да се стара о политичкој субверзији становништва и четника, као и о храни и смештају војника и о њиховом наоружању.

У наставку извештаја, начелник се бави Сврљишким одредом и за њега каже да се састојао од 80 припадника који су били подељени на осам десетина и свака од њих је имала командира и политичког комесара. Четници су били обучени у српске војне униформе са петокраком звездом на капи. Наоружани су пушкама, бомбама и митраљезима сакупљеним и одузетим од становништва које га је сакупило при одступању српске (мисли се - југословенске) војске, која је, иначе, била потпуно разоружана. Логор Сврљишког одреда налазио се на Великој планини тачније на Зеленом врху. Тамо су војници живели у тамошњим пастирским колибама. Сваки дан, према одређеном програму, имали су техничке и терористичке обуке, којима су руководили командири и политички комесари. Командири су обучавали војнике (или

⁴ Вероватно се мисли на Кордунски.

како каже начелник, „четнике“) за борбу, спроводећи појединачне вежбе са пушкама и бацањем бомби. Комесари су у својим дискусијама говорили војницима да буду храбри, да буду пажљиви према становништву, говорили су о комунистичким идеалима, а против капиталистичког система. Војници су свакодневно упознавани са међународним положајем, где им је говорено да се Немачка повлачи под притиском совјетске офанзиве. Војници су учени да треба да буду блиски са српским народом, посебно са сељаштвом и да га наговарају да не плаћа порез, да саботирају немачку власт, да се оружаном бором против непријатеља за ослобођење Србије и угњетавања од стране Немачке и Бугарске. Давана им је на читање комунистичка литература, учили су песме са комунистичком тенденцијом. У логору је била радио станица као и пет „моћних“ радија преко којих су се слушали Радио Москва и Лондон. Било је и писаћих машина, циклостила, мастила, књига и уопште, тврди начелник, постојала је врло добро уређена канцеларија са инвентаром и особљем.

Војници су храну добијали од становништва, добровољним доношењем у логор. Припрему су обављале жене у одреду, које су такође биле наоружане и које су пролазиле војну обуку. Начелник сматра да су то супруге интелектуалаца па тврди да су њихови мужеви адвокати, судије, као и високи функционери у самом одреду.

Из сведочења заробљених, наставља начелник, утврђено је да је овај одред дигао у ваздух железнички тунел на линији Ниш – Сврљиг у близини станице Грамада са циљем да се прекине саобраћај. Када се воз зауставио, заробили су српске војнике „недићевце“ и одвели их у логор на Зеленом врху. Неки од заробљених „недићеваца“ приступили су Сврљишком одреду, а остали су пуштени кућама. После ове акције, одред се повећавао добровољцима који су долазили са различитих страна Србије. Одред се толико повећао да се од њега формирао други по имену Сувопланински одред. Оба одреда била су смештена на Зеленом врху и имала су заједничког команданта, бившег српског мајора, коме начелник није знао име. У том тренутку, према његовим информацијама било је 250 војника. Са осталим одредима у Србији, контактирали су путем курира и других цивила и на тај начин добијали поверљиве поруке, податке и информације.

Одред који је деловао на пиротском подручју формирао је чете од војника који су избегли из Свљишког и Сувопланинског одреда. У наставку, начелник се бави овом групом, и између осталог, наводи податке из оптужнице и пресуде које смо већ обрадили у овом раду.

Овај нам извештај регионалног полицијског начелника открива да је бугарска власт још од самог почетка била упозната са свим дешавањима на територији око демаркационе линије, како на простору који су они заузели, тако и преко ње у тадашњој Србији. Стварање покрета отпора за њих није била никаква тајна, видимо да су били упознати и са организацијом, као и са локацијом самих одреда. У првим месецима окупације, бугарске власти биле су више посвећене да се овај комунистички покрет отпора не прошири на територију саме Бугарске, него што су сузбијали такав покрет на окупираној територији. Приметно је да су овакве групе покрета отпора наилазиле на подршку дела локалног становништва. Са друге стране, полицијским и војним акцијама, као што смо видели, веома лако су уништаване групе које су прелазиле демаркациону линију и покушавале да ударе на њихов поредак. Свакако је донекле изненађење чињеница да је и у ратним условима против покрета отпора коришћен правосудни систем. Вођени судски процеси могу бити предмет посебне анализе, али њихово постојање не може се пренебрегнути.

ЛИТЕРАТУРА

- Манчић, М. (1974). Рађање прве партизанске јединице у пиротском крају. *Пиротски зборник*, 6, 57-64.
- Мирчетић, Д., Костић, В. (1979). *Сврљишки-Нишавски партизански одред : (монографија)* (2. изд.), Ниш, Градина.
- Николић, Г. (2017). О досадашњим истраживањима покрета отпора у пиротском крају током Другог светског рата. *Пиротски зборник*, 42, 115-170. doi:10.5937/pirotzbor1742115N
- Петровић, В. (1985). *Велика Лукања*, Пирот, Музеј Понишавља.

- *Пирот : 1944-1954 : десет година социјалистичке изградње.* (1954).
Пирот, Срески одбор Социјалистичког савеза радног народа.
- Видановић, П. (2018). Антифашистичко деловање у Пироту до краја 1942. године. *Записи*, 7, 234-244.

Примљено/ Received on 08.06.2021.

Ревидирано/ Revised on 29.07.2021.

Прихваћено/ Accepted on 06.10.2021.